

СОЦИАЛНОТО ВЪЗПИТАНИЕ В КОНТЕКСТА НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА

Венка Кутева-Цветкова

Проблемът за социалното развитие, социалното възпитание и формирането на социални компетенции е особено актуален през последните години.

Да се определи мястото и ролята на социалното възпитание в живота на отделния човек и обществото е възможно, само ако то бъде съотнесено към такива процеси като развитието и социализацията.

Развитието е общо свойство на природата, обществото и човешкото мислене. За да се определи, е необходимо да се отнесе към изменението. Изисква го формалната логика. Всяко развитие е изменение, но не всяко изменение е развитие.

От философска гледна точка обикновено се приема, че развитието е “процес на движение от низше, просто, към висше, сложно”, като негова основна черта е изчезването на старото и възникването на новото. За развитието е характерна спираловидната форма. Във всеки отделен процес на развитието има начало и край. Развитието е иманентен процес: преминаването от низшето възниква, защото в низшето в скрит вид се съдържат тенденциите, които водят към висшето. Висшето е развито низше.

Развитието на неорганичните системи, на живия свят, на човешкото общество се подчинява на общите закони на диалектиката.

Вътрешният механизъм на развитието е изключително сложен и все още недостатъчно изучен. Развитието се разгръща върху основата на усилията на индивида да разреши противоречията между външните изисквания и способността на индивида, детето, да им отговори адекватно в определен момент от онтогенетичното развитие.

Развитието на човека е цялостен процес, който се изразява в различни форми. Необходимо е да се прави разграничение между развитие, формиране и растеж. Прието е да се мисли, че когато става въпрос за количествени изменения в личността, по същество има растеж, а когато се извършват качествени изменения, тя се развива. Растежът е една от характеристиките на развитието.

Развитието е по-широко понятие от формирането, което предполага преднамерено предпоставена завършеност на желана форма, към която се придвижва личността под влияние на по-зрял субект.

Можем да обобщим, че развитието на човека е реализацията на неговите иманенти (вътрешно присъщи) заложи и свойства.

Човек се ражда, а личността се изгражда, формира. Социализацията на индивида е функция на обществото. Ето защо за изясняването на същността на социализацията водещо значение би трябвало да имат социологическите съображения.

Налице са многобройни и най-разнообразни определения (1, 107–108):

- Същността на социализацията като формиращ механизъм на обществото може да се разбере при условие, че личността се разглежда едновременно като обект и субект на социалното въздействие.

- Социализацията в социологията означава процес, в хода на който човешкото същество с определени биологични заложи придобива качества, които са му необходими за живот в обществото. Социализацията означава приемственост на историческото развитие.

- Социализацията е усвояване от индивида на определена система от социални роли и култура.

- Социализацията е процес на социално взаимодействие, основното съдържание на който е предаването – усвояването и използването на социалния опит.

- Социализацията е процес, чрез който човек усвоява начина на живот на дадено общество или социална група.

- Под социализация следва да разбираме целия многостранен процес на очовечаване на човека, включващ както биологични предпоставки, така и самото непосредствено навлизане на индивида в социалната среда.

Очевидно е, че социализацията е изключително сложен процес, чиято същност трудно може да се отрази от обобщените и кратки определения. Нецелесъобразно е да се отъждествява социализацията и възпитанието, да се абсолютизират общите им характеристики, без да се анализират техните особености (1, 110).

Съществуват различни периодизации на социализацията, не всички от които са общоприети. Във всяко общество социализацията на човека има своите особености през различните етапи. В най-общ план етапите ѝ могат да бъдат съотнесени към възрастовата периодизация в живота на човека. Една от тях е доста условна, особено след етапа на юношеството, но достатъчно удобна от социално-педагогическа гледна точка. Тя изхожда от това, че човек в процеса на социализацията преминава през различни стадии, всеки от които се състои от няколко етапа.

Три групи задачи могат да се обособят за всеки възрастов етап или етап от социализацията: естествено-културни, социално-културни и социално-психологически (2).

Важна роля за това как израства човек, как протича неговото развитие, имат хората в непосредственото взаимодействие, в което протича неговият живот. Прието е те да се наричат агенти на социализацията. През различните възрастови етапи съставът на агентите е специфичен. Така например, по отношение на децата и юношите, такива агенти са родителите, братята и сестрите, роднините, връстниците, съседите, учителите.

Социализацията на човека при взаимодействието с различни фактори и агенти се осъществява с помощта на редица механизми. Съществуват редица подходи към тях. За нас особен интерес представляват социално-педагогическите механизми, които биват:

- институционални;
- стимулирани – в рамките на определена субкултура;
- междуличностен механизъм за социализация;
- рефлексивен механизъм.

Развитието на човека, според А. В. Мудрик, в най-общ план може да се определи като процес и резултат от неговата социализация, т.е. усвояването и възпроизводството на културните ценности и социалните норми, а също така и саморазвитие и самореализация в обществото, в което живее (2, 99).

Според същия автор развитието е общия процес на ставането на човека, социализацията е развитие, обусловено от конкретни социални условия, а възпитанието – относително контролируем процес на развитието на човека в хода на неговата социализация.

Възпитанието, осъществявано от обществото и държавата в създадените за това организации, се нарича социално възпитание. То е обект на изучаване от социалната педагогика. Социалното възпитание е интегриране на човека в хода на планомерно създадените условия за неговото целенасочено развитие и духовно-ценностна ориентация (2, 99).

Тези условия се създават в хода на взаимодействието на индивидуалните и груповите (колективни) субекти в три взаимосвързани и относително автономни по съдържание, форми, способности и стил на взаимодействие процеси: организация на социалния опит на децата, подрастващите, юношите и девойките, възрастните; образование; индивидуална помощ за тях.

Организацията на социалния опит се осъществява чрез бита и жизнената дейност на формалните групи, колективи; взаимодействието

между членовете в организацията, а също така и тяхното обучение; чрез стимулиране самодейността във формалните групи и влиянието на неформалните микрогрупи.

Социалният опит, разбиран в широкият му смисъл, е единство от различни умения и навици, знания и способности, норми и стереотипи на поведение, интериоризирани ценностни установки, запечатани чувства и преживявания, опит от взаимодействието с хората, опит за приспособяване и обособяване, а също така самопознание и самоопределение, самореализация и самоутвърждаване.

Образованието включва в себе си систематичното обучение (формалното образование – основно и допълнително); просветата, т.е. разпространение на културата (неформално образование); стимулиране на самообразованието.

Индивидуалната помощ се реализира в процеса на оказване на съдействие при решаването на определен проблем; създаване на специални ситуации в дейността на възпитателните организации; стимулиране на позитивно самоизменение. Индивидуалната помощ е съзнателен опит да са помогне на човека да придобие знания, установки и навици, необходими за удовлетворяване на неговите позитивни потребности и интереси и удовлетворяване аналогичните потребности на други хора; в осъзнаването на човека на своите ценности, установки и умения; в развитието на самосъзнанието, самоопределението, самореализацията и самоутвърждаването; в разбирането и възприемането по отношение на себе си и другите, към социалните проблеми; в развитието на чувството за съпричастност към семейството, групата, социума.

Естествено е, систематичността, интензивността, характерът, интензивността, съдържанието, формите и способите на организация на социалния опит, образованието, индивидуалната помощ, непосредствено да зависят от възрастта и в определена степен от социокултурната и етническата принадлежност на възпитаваните, от спецификата на различните възпитателни организации, от съотношението и ролите, които на всеки възрастов етап са различни в едно или друго общество. Разбираемо е също така, че в различните типове възпитателни организации и в конкретните организации, обемът и съотношението на отделните съставляващи (организации на социалния опит, образование и индивидуална помощ) са съществено различни.

Осъществяването на социалното възпитание в различните възпитателни организации създава повече или по-малко благоприятни условия и

възможности за овладяване от човека на необходимите от гледна точка на обществото социални, духовни и емоционални ценности (знания, убеждения, умения, норми, чувства, образци на поведение и т.н.), а също и за неговото самоизграждане и самоизменение.

Най-общо задачите на социалното възпитание във всяко общество са създаване на условия за достигане от членовете му на ефективна социализация. Тя предполага баланс при приспособяването на човека в обществото и обособяването му в него. В нестабилните общества от преходен тип са актуални две противоположни свойства – гъвкавост и устойчивост по отношение на обкръжаващата действителност. В бързо променящото се нестабилно общество човек трябва да живее и ефективно да функционира, да бъде готов да познава, преработва и изборително да усвоява нова информация, да се адаптира към изменящите се икономически, социални, психологически реалности в обществото и държавата, както и в близкото социално обкръжение и своята собствена съдба. В същото време човек трябва да притежава определени нравствени опори, светоглед, социални и нравствени убеждения. В противен случай, при непредвидими изменения в общественото развитие, при преломи в жизнения път, човек отговаря с невротични реакции, дезадаптация, дезинтеграция на личността.

За да не се случва това, човек трябва да притежава развита рефлексия, навици за саморегулация и толерантност, които трябва да развива от детството. Наличието на противоположни на устойчивостта свойства, като мобилност, развити рефлексии, саморегулация, позволяват на човека да бъде субект на социалното творчество.

Твърде обсъждан и дискутиран през последните години е въпросът за обекта и субектите на социалното възпитание

Обектът е съществуващият извън нас и нашето съзнание външен свят, явяващ се предмет на познание, на практическо въздействие на субекта.

Предметът е явлението към което е насочена дейността на субекта.

Субектът е носителят и източникът на активност (индивид, малка или голяма група), насочена към познание и съхранение на обкръжаващия свят, към усъвършенстване на самия себе си и социалната практика.

Обект на социалното възпитание е процесът на относително целенасоченото, планомерно развитие и духовно-ценностна ориентация на човека във възпитателните организации.

Както бе посочено, развитието на човека е многопланов процес. В него влиза и състоянието на анатоомо-физиологичната система на организма, и

психическите функции на човека, и личностните характеристики. Тяхното развитие може да се разглежда като процес и резултат от решаването на човек на определени задачи.

Субекти на социалното възпитание са личността, колективът, възпитателните организации и органите за управление на социалното възпитание.

Личността може да се разглежда като индивидуален субект на социалното възпитание, изхождайки от факта, че тя активно влияе върху себе си, върху обстоятелствата в своя живот и на обкръжаващата среда. Личността е индивидуален субект на социалното възпитание, доколкото в дейността на възпитателните организации се създават условия за реализация и развитие на редица нейни потребности. Колкото по-благоприятни са тези условия, толкова по-активно проявява себе си личността като субект на социалното възпитание.

В науката съществуват множество определения и класификации на потребностите. Една от най-пълните и признати, е тази на американския психолог А. Маслоу, който обособява пет групи базови потребности на човека. Тази класификация може да бъде използвана за характеристика на личността като субект на социалното възпитание:

1. Физиологични потребности – глад, жажда, сън, сексуални влечения;
2. Потребности за безопасност – увереност, защитеност, ред;
3. Потребности от общуване и любов, от принадлежност към определени общности;
4. Потребности от признание, оценка и уважение, това число и от самоуважение, от постигане на успехи, от авторитет;
5. Потребности от самоактуализация като непрекъсната актуализация на потенциала, способностите и таланта на личността.

Подобен подход на разглеждане на човешките потребности предполага, че потребностите от високо равнище могат да мотивират поведението на човек само тогава, когато са удовлетворени потребностите от по-ниските равнища. Това е важно да се има предвид, говорейки за социалното възпитание като създаване на условия за развитие и духовноценностна ориентация на човека. От това следва, че човек става субект на социалното възпитание само в тези случаи, в които той създава условия за удовлетворяване и развитие на потребностите от всички нива.

Могат да бъдат обособени четири вида отношения на човека, свързвайки го с действителността, света в цяло и с неговите отделни страни – отношение към

света, отношение със света, отношение към себе си и отношение със самия себе си (2, 103). Тази система от отношения отразява обръщането на личността към самия себе си и в същото време, изход извън пределите на собственото Аз.

Друг субект на социалното възпитание е *колективът*. Най-общо той може да бъде определен като формализирана контактна група от хора, функционираща в рамките на една или друга организация.

Във възпитателните организации се създават първични колективи (класове, кръжоци, секции, клубове), съвкупността от които образува вторичен колектив, обхващащ всички членове на организацията.

Колективът функционира в определена среда и във взаимодействие с други обединения, където влизат негови членове, което определя неговата откритост по отношение на обкръжаващата го действителност.

В същото време колективът, бидейки организирана общност от хора, в определена степен функционира независимо от обкръжаващата среда, което го прави относително автономен.

Колективът като автономна област притежава комплекс от едни или други норми и ценности, обособени в три слоя. Първият включва норми и ценности, одобрени и култивирани от обществото, които целенасочено са привнесени в колектива от неговите ръководители. Вторият се състои от норми и ценности, специфични за различните социални, професионални и възрастови групи, несъпадащи с първите. В третия слой влизат норми и ценности, носители на които се явяват деца, подрастващи, юноши и девойки, членове на колектива.

Характерът на отношенията в колектива се определя от степента на интелектуално-нравственото напрежение и в чист вид могат да бъдат определени като хуманистични, просоциални, асоциални, а на практика обикновено представляват сбор от различните им съчетания в различни съотношения. Отношенията, формиращи се в колектива, съществено влияят на възможностите на развитие и духовно-ценностната ориентация на неговите членове.

В качеството на субекти на социалното възпитание са още два вида организации – *възпитателните организации и органите за управление на социалното възпитание* (2).

Във възпитателните организации човек относително целенасочено си сътрудничи с други хора. Планомерно организираната дейност в тях създава условия за активност в различни сфери. Съдържанието на дейността в тези организации обективно създава възможности за преодоляване на редица противоречия в процеса на развитието на човека.

Към органите на управление на социалното възпитание се отнасят създаваните държавни органи, задача на които е управлението на социалното възпитание на републиканско, регионално и муниципално равнище. Органите за управление реализират редица функции благодарение на които социалното възпитание става системно образование. Те разработват стратегии за социалното възпитание в границите на своите компетенции и създават всичко необходимо за реализация на инфраструктурата. Важна функция на органите за управление е обезпечаване на системата на социално възпитание с необходимите кадри – подготовка и преподготовка, привличане, подбор, работа с кадрите. Друга функция на органите за управление е определяне състоянието на системата на социално възпитание в рамките на техните компетенции, изучаване тенденциите и проблемите на развитие, откриването и приваждането в известност на точките на растежа, ограничените и удачните места, разработване и внедряване на способности за развитие и разпространение на иновации, решаване на проблеми.

Във функциите на органите за управление влиза откриването, мобилизацията, интеграцията на възможностите на обществени, държавни и частни организации, които могат да бъдат използвани в системата на социалното възпитание, разработване и реализация на способности за стимулиране на участие в процеса на социално възпитание на различни възрастови и социални групи от населението.

Доколкото социалното възпитание се разбира като процес на създаване на условия за развитие и духовно-ценностна ориентация на човека в процеса на взаимодействие на индивидуалните, груповите и социалните субекти, дотолкова *целта* трябва да бъде идеалната представа за това, какъв резултат в развитието и духовно-ценностната ориентация на човека може да се достигне в процеса на социално възпитание в този случай, ако за това бъдат създадени оптимални условия.

За достигане на целите на социалното възпитание, неговите ръководители формулират повече или по-малко конкретни задачи за различните нива на системата. Те се определят както от цялата система на социално възпитание, така и от особеностите на конкретните етноси, региони и видове население.

По този начин може да се каже, че системата за социално възпитание предполага многостепенна система от цели и задачи – обществено-държавни, регионални, муниципални, по отношение на типовете възпитателни организации, локални (конкретна организация), групови и индивидуални равнища.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, М.* Образование и общество. Педагогическа социология. С., Унив. изд. “Св. Кл. Охридски”, 1998.
2. *Мудрик, А. В.* Основы социальной педагогики. М., Академия, 2006.

СОЦИАЛНОТО ВЪЗПИТАНИЕ В КОНТЕКСТА НА СОЦИАЛИЗАЦИЯТА

ВЕНКА КУТЕВА-ЦВЕТКОВА

Резюме

Проблемът за социалното развитие, социалното възпитание и формирането на социални компетенции е особено актуален през последните години.

Авторката разглежда социалното възпитание на фона на развитието и социализацията.

Представено е определение за социално възпитание, както и за обект, предмет и субекти на социалното възпитание.

SOCIAL EDUCATION IN THE SOCIALIZATION CONTEXT

VENKA KOUTEVA-TSVETKOVA

Summary

The problem for the social development, social education and the forming of the social competence is of particular actuality during the last years.

The author considers the social education on the base of the socialization development.

It is offered a definition for the social education as well as for the object and matter and subjects of the social education.